

Ю. М. ШУШЛЄБІНА

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА ПРИКЛАДІ ІРЛАНДІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ)

Досліджується мовна ситуація та особливості мовної політики в Ірландії та Фінляндії. Проаналізовано історичні та політичні передумови двомовності, роль основних суб'єктів мовної політики у формуванні мовної ситуації. Зроблені висновки щодо ролі державної політики у коригуванні мовної сфери та чинників її ефективності.

Ключові слова: мовна ситуація, мовна політика, офіційна мова, мовна меншіна.

Исследуется языковая ситуация и особенности языковой политики в Ирландии и Финляндии. Проанализированы исторические и политические предпосылки двуязычия, роль основных субъектов языковой политики в формировании языковой ситуации. Сделаны выводы о роли государственной политики в корректировании языковой сферы и факторов ее эффективности.

Ключевые слова: языковая ситуация, языковая политика, официальный язык, языковое меньшинство.

The language situation and specific language policy in Ireland and Finland are investigated. Historical and political backgrounds of bilingualism as well as the role of the major subjects of a language policy in formulating the language situation are analyzed. The conclusions present the role of public policy in shaping language domain and factors of its effectiveness.

Key words: a language situation, the language policy, an official language, language minority.

Хоча, згідно із соціологічними опитуваннями, для громадян України мова не є провідною у переліку нагальних проблем, формування зваженої мовної політики є актуальним завданням державної влади та політичних сил. Складність цього завдання обумовлює звернення до досвіду інших держав.

Останнім часом з'явилося багато праць з теорії та практики мовної політики. Як окремих об'єкт вивчення або в контексті інших етнополітичних проблем мова аналізується у працях І.О. Кресіної¹, В.М. Кулика², О.М. Майбороди³, Л.Т. Масенко⁴, Л.П. Нагорної⁵, М.І. Обушного⁶, М.І. Піре⁷, М.О. Шульги⁸ та ін. Окремо можна відзначити монографію «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом»⁹ як результат співпраці провідних політологічних та соціологічних установ. Теми мовної політики європейських країн торкалися вказані учені, а також Б.М. Ажнюк¹⁰, А.Г. Погрібний¹¹, О.І. Чердніченко¹² та ін. Але тема мовної політики зберігає актуальність, зокрема в контексті світового досвіду.

Ірландія. У 2008 р. населення країни становило 4,42 млн. чол., серед них ірландців – 88,6%, британців – 2,74%. За віросповіданням 93% громадян – католики, 4% – протестанти¹³. Близько 58% населення мешкає у містах¹⁴. У країні є дві державні мови – ірландська (гельська) та англійська.

Сучасна мовна ситуація має історичне коріння. XVII–XVIII ст. стали періодом колонізації ірландських земель Англією. Було майже повністю знищено освічену частину носіїв ірландської мови, впроваджено заборону на її вживання в освіті. Конфіскації земель, репресії 1798 р. спричинили масову еміграцію. Голод 1845–1852 рр. призвів до загибелі 750 тис. чол. та нової хвилі еміграції. Згідно з переписом 1851 р., ірландською мовою послуговувались лише 24% мешканців остро-

ву, які розмовляли на діалектах, що суттєво відрізнялися¹⁵. Католицька буржуазія користувалася англійською мовою, щоб демонструвати вірність короні. Англійська була засобом кар'єрного зростання, ірландська – ознакою бідності та неписьменності.

Але розвиток капіталізму не міг не внести зміни. У 1883 р. у Дубліні було створено Гельську Лігу, яка ставила завданням збереження ірландської мови та сприяння розвитку культури. Їй вдалося досягти успіхів у вихованні освічених молодих людей у містах, для яких ірландська стала другою мовою.

У 1921 р. Ірландія стала домініоном (крім 6 графств Північної Ірландії), повну незалежність вона здобула у 1949 р. У 1937 р. було ухвалено Конституцію, яка проголосила ірландську офіційною мовою, англійській було надано статусу другої офіційної. Важливою подією стала стандартизація у 1958-1959 рр. літературної ірландської мови – кайдону.

Й надалі держава докладала зусиль до розширення вживання ірландської мови. Існує також низка громадських організацій, які опікуються цими проблемами (An Teanga Mharthanach, Conradh na Gaeilge / The Gaelic League, Gael-Linn, Oideas Gael тощо).

Нині ірландська мова вивчається усіма дітьми в школі. Щорічно на це асигнується EUR1 млрд. Якщо у 1972 р. за межами гелтахтів, тобто районів, законодавчо визнаних територіями збереження ірландської мови та культури, було лише 11 початкових та 5 середніх шкіл з ірландською мовою навчання, то наразі їх 172 та 32. У них навчається понад 37,8 тис. дітей. У кожному з 32 графств є хоча б одна така школа¹⁶. Родини, у яких є діти шкільного віку, які мають високий рівень знання ірландської мови, отримують грошову допомогу¹⁷.

Ухвалений у 2003 р. Офіційний мовний акт зобов'язує державні органи мати служби, які надають послуги ірландською мовою. Ще один закон від 2005 р. змусив змінити усі англійські вивіски на західному узбережжі на ірландські. Крім того, віднині мають бути перекладені ірландською та не можуть бути дубльовані англійською усі топонімічні позначки у низці районів. У 2006 р. уряд ухвалив 20-річну стратегію, спрямовану на перетворення Ірландії на білінгвальну країну¹⁸. Не менш важливим у справі відродження гельської мови стало її визнання у 2007 р. однією з мов Євросоюзу.

У Північній Ірландії «певні знання» ірландської мови мають 167,5 тис. чол. (10,4%)¹⁹. Ірландська отримала статус офіційної мови регіону у 1998 р. Було створено організацію Foras na Gaeilge, яка фінансує ірландські мовні організації, підтримує ірландську мову (реклама, спонсорство), публікує мапи, словники тощо, фінансує двомовні заходи, організовує виставки, випускає та розповсюджує ірландськомовну літературу, розробляє термінологію, підтримує мовну освіту²⁰.

Але говорити нині про повноцінне функціонування ірландської мови зарано. Навіть за офіційними даними у 2006 р. нею володіли лише 1,66 млн. чол. З них лише 339,5 тис. використовують її у повсякденному спілкуванні, 459,7 тис. не роблять цього ніколи. Активісти руху на підтримку ірландської мови та професійні лінгвісти піддають сумніву й ці дані. Вони оцінюють кількість тих, хто використовує ірландську мову у повсякденному спілкуванні, у 65 тис. чол.²¹

Сьогодні носіями гельської мови залишаються головним чином мешканці гелтахтів. Це віддалені сільські місцевості, яким властивий відтік молоді. Та й тут мовна ситуація є складною. За офіційними даними, у гелтахтах мешкає 91,9 тис. чол. З них 70,8% людей віком старше 3 років володіють ірландською і лише 60%

розмовляють нею щоденно. У жодному з гелтахтів ірландська не є єдиною мовою спілкування. Молоді люди, попри позитивне ставлення до ірландської мови, вживають її менше, ніж старше покоління. За висновками уряду, виживання ірландської як мови спілкування у гелтахтах може опинитися під загрозою²².

Ірландська до цього часу вважається мовою сільської бідноти і розглядається як перешкода до економічного процвітання. Умови праці, що змінюються, неодмінно вводять нову термінологію та поняття, які часто легше сприймати англійською мовою.

Попри обов'язкове вивчення ірландської мови у школі, учні не зобов'язані складати іспиту з неї. Лише невелика частина школярів називає ірландську мову улюбленим предметом, пов'язуючи це з вузькістю її функціональних можливостей.

У суспільстві немає однастайності щодо мовної політики. Частина політичних сил відстоює пом'якшення підходів до відродження ірландської мови. Так, лідери однієї з найвпливовіших партій – Fine Gael – ще у 2005 р. висловились за те, щоб ірландська була факультативом в останні роки навчання. На їх думку, обов'язковість завдає мові шкоди²³. На виборах 2011 р. саме ця партія отримала найбільше голосів та очолила коаліцію.

У 2007 р. уряд скасував обов'язковий іспит з ірландської мови для адвокатів та юрисконсультів. Речник уряду заявив, що ця дія обумовлена курсом на скорочення вимог, які не є обґрунтованими на даному етапі²⁴.

За таких процесів глобалізації англійська мова залишається найпоширенішою у світі, а такі мови, як ірландська, мають стимулюватись, щоб не зникнути. Гелтахи неспроможні повною мірою підтримати мову.

Фінляндія. В країні є дві державні мови – фінська та шведська. Першу вважають рідною 92,2% населення, другу – 5,6%²⁵. Більша частина шведів живе на узбережних територіях Нюланду, Обуланду та Естерботні, близько 12 тис. – в одномовних комунах по всій Фінляндії. Населення Аландських островів – автономної шведськомовної провінції – становить 26 тис. чол.²⁶

Протягом шести століть Фінляндія належала шведській короні, а шведська мова до середини XIX ст. улла єдиною офіційною. улла з підйомом національного руху стали лунати вимоги надання статусу офіційної фінській мові. Цьому сприяло завоювання Фінляндії Росією. Олександр II затвердив у 1856 р. улла мму організації народної освіти, а у 1863 р. – указ, за яким після 20-річного перехідного періоду чиновники мали обслуговувати відвідувачів їх рідною мовою. З 1883 р. Документи влади видавалися фінською. У 1892 р. Вона улла проголошена державною, поруч зі шведською.

Коли у 1917 р. Фінляндія здобула незалежність, мешканці Аландських островів висловлювали бажання приєднатися до Швеції, що зумовило у 1917 р. Конфлікт між Швецією та Фінляндією. Ліга Націй у 1921 р. Затвердила владу Фінляндії над островами за умови культурної та політичної автономії. Це вирішило й долю шведів у материковій Фінляндії. Їм довелося відмовитися від плану утворення шведських кантонів. Але їх мова зберегла статус державної поряд з фінською. Конституція 1919 р. Оголосила рівні принципи задоволення освітніх, культурних та соціальних потреб фінсько- та шведськомовного населення.

У XX ст. на розвиток Фінляндії також вплинули наступні процеси. По-перше, індустріалізація, коли багато населення переселилося до міст, де етнічні групи змішувалися (за чисельної переваги фінів). По-друге, авторитарний режим, що

діяв у 1930-1940-х рр. У цей час кількість фінських шведів зменшилася внаслідок «фінляндизації» цивільного законодавства: у 1940 р. Право назвати дитину фіном або шведом перейшло від пастора до батьків. По-третє, холодна війна, коли до Швеції виїхали 60 тис. чол. Іміграція зупинилася лише у 1990-х рр.

Внаслідок цього змінилося співвідношення етнічних груп. У 1880–1970 рр. Частка шведськомовних громадян скоротилась з 14,3% до 6,6%. Особливо це відчувалося у містах. Так, у Гельсінкі частка шведів скоротилась з 57% у 1870 р. До 6% у 2007 р., а фінів – зросла з 25% до 85%²⁷.

Згідно із Законом «Про мову» від 1922 р. право вживання шведської мови ґрунтується на мовному статусі муніципалітету, який може бути одномовним (фінським чи шведським) або двомовним (з фінською чи шведською більшістю). Муніципалітет стає двомовним, якщо частка носіїв другої мови перевищує 8% або складає не менше 3 тис. чол., і, навпаки, втрачає цей статус, якщо ці показники скорочуються. Але й тоді двомовність може зберегтись за рішенням адміністрації. Три міста – Гельсінкі, Вааза та Турку – мають постійний статус двомовних. На даний час є 26 одномовних шведських (16 – на Аландських о-вах) і 39 двомовних (22 зі шведською більшістю і 17 – з фінською) муніципалітетів²⁸.

У Фінляндії є партія, яка оголосила себе шведськомовною – Шведська народна партія. Уряди країни досить часто мали шведськомовних міністрів.

Міністерство юстиції контролює дотримання мовного законодавства. Канцлер юстиції та юридичний довірений приймають відповідні скарги²⁹.

У 1919 р. для захисту позицій шведської мови був створений фолькting Шведської Фінляндії. У ньому представлені усі парламентські партії. Він публікує документи про мовну рівність, про стан шведської мови. Його діяльність частково субсидіюється державою. Секретар із захисту мовних прав приймає доручення від громадськості щодо управлінського обслуговування шведською мовою. Фолькting є організатором «Шведського дня» – свята, що відзначається 6 листопада.

Усі громадяни мають право здобувати освіту рідною мовою від дитячого садочку до університету. Муніципалітет зобов'язаний створити школи з навчання мовою меншості, якщо про це просять 18 учнів. Шведська мова – обов'язковий предмет у початкових класах, а з сьомого класу вивчається як друга іноземна (перша – англійська). На Аландських островах мовою навчання є шведська.

Закон від 1937 р. гарантує двомовний статус університету Гельсінкі. Двомовними є також технологічний університет Гельсінкі, Художньо-промисловий інститут, Музична академія ім. Я. Сибеліуса, Інститут театрального мистецтва тощо. Водночас Університет Або Академії, Шведський економічний інститут та Шведський інститут суспільних та муніципальних наук при університеті Гельсінкі є вищими навчальними закладами з виключно шведською мовою навчання.

У сфері культури шведська мова має стійкі позиції. Поряд з творами шведськомовних авторів у продаж надходить чимало літератури зі Швеції. Массовою є шведськомовна преса. Поряд з центральними (найпопулярніша «Хуфвудсбладет») видаються регіональні (майже 30) газети. Шведською мовою виходить більше сотні наукових та чимало популярних журналів. Працюють шведські телевізійні та радіоканали, доступні й передачі зі Швеції. У країні діють чотири шведські театри – два у Гельсінкі, один у Турку і один у Вааза.

Попри демократичне законодавство та гнучку мовну політику, не можна говорити про відсутність проблем. Хоча громадяни мають право використовувати

рідну мову у спілкуванні з адміністрацією, насправді так виходить не завжди. Південна Фінляндія головним чином двомовна, але тут важко отримати послуги шведською мовою. Знання її службовцями двомовних муніципалітетів слабе, тому фінські шведи вважають за краще використовувати фінську. Водночас на Аландських о-вах держслужбовці майже не знають фінської.

Хоча громадяни, що володіють другою мовою, оцінюють це як необхідність, чому сприяла економічна інтеграція між Швецією та Фінляндією, існує думка, що двомовність з часом призведе до розмивання шведської меншості. Б. Льонквіст зазначає: «Я знаю, що шведська мова та шведська культура не зможуть уціліти в Фінляндії без постійної боротьби. Це боротьба за відмінні норми поведінки, інші точки зору, іншу культуру побуту, своєрідність форм свідомості»³⁰.

Отже, державна політика не лише віддзеркалює мовну ситуацію, а й здатна впливати на неї. Наполеглива праця у законодавчому полі, а також виважена, толерантна позиція щодо мовних питань дозволяють знаходити компромісні рішення і розв'язувати проблеми розвитку та функціонування різних мов.

Державна політика у мовній сфері може бути ефективною лише тоді, коли вона корелюється з соціокультурними інститутами суспільства (звичаями, традиціями тощо) і відповідає його запитам. Не менш важливий консенсус між політичними силами, соціальними групами, розуміння необхідності і важливості вирішення мовних проблем. Важливим фактором є міжнародна політика, яка здатна здійснити вагомий вирішальний вплив на мовну ситуацію в країні.

Незважаючи на національне законодавство, практика його реалізації у різних регіонах країни може істотно відрізнятися. І тут важливою є участь громадян. Навіть найдосконаліше мовне законодавство почне діяти лише тоді, коли самі представники мовних меншин візьмуть на себе відповідальність за його дотримання. У справі відродження мови не можна покладатися виключно на уряд. Необхідні громадські організації, які б діяли самостійно або у співпраці з урядом, адже у демократичній країні вони здатні впливати на політику держави у мовній сфері.

1. *Кресіна І.О.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз): Монографія. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с. 2. *Кулик В.М.* Родной язык и язык общения: на что должна ориентироваться языковая политика? // Вестник общественного мнения. – 2010. – №3. – С. 75-86. 3. *Майборода О.М.* Проблеми національної єдності в Україні: соціальні й мовно-культурний аспекти // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 33. – С. 22-33. 4. *Масенко Л.Т.* Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Ред. О. Вороніна. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 162 с. 5. *Нагорна Л.П.* Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с. 6. *Обушний М.І.* Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К.: Український центр духовної культури, 1998. – 203 с. 7. *Пірен М.І.* Мова як етноформуюча та етнодиференціююча ознака етносу // Етнополітичні процеси в сучасній Україні. – К.: УАДУ, 1999. – С. 72-82. 8. *Шульга Н.А.* Базові принципи і цінності європейських стандартів мовної політики // Проекти законів о языках – експертний аналіз: Матеріали круглого стола / Науч. ред. Н. Шульга. – К.: Віпол, 2000. – С. 7-22. 9. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом.* – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с. 10. *Ажнюк Б.М.* Языковая ситуация в Украине и зарубежный опыт языкового планирования // Українознавство. – 2007. – №1. – С. 176-181. 11. *Погрібний А.Г.* Світовий мовний досвід та українські реалії. – К.: Медобори, 2003. – 72 с. 12. *Чередніченко О.І.* Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура // Мова європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. – К.: Довіра, 1995. –

С. 103-107. **13.** *Весь мир.* Страны. Флаги. Гербы. – Мн.: Харвест, 2000. – С. 61. **14.** *Annual Population and Migration Estimates* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: CSO Ireland – April 2008 Population Estimates. **15.** *Андрейчук Ю.* Ирландский язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irish.ru/index.php?view=4>. **16.** *The number of Irish-medium schools in the country outside the Gaeltacht* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gael scoileanna.ie/schools/> **17.** *Is it cos I is a gaeilgeoir?* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://irishmediawatch.com/?p=3529> **18.** *Govt announces 20-year bilingual strategy* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rte.ie/news/2006/1219/language.html?rss> **19.** *Irish language in Northern Ireland* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Irish_language_in_Northern_Ireland **20.** *Foras na Gaeilge* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Foras_na_Gaeilge **21.** *Ирландский язык* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA **22.** *Staidear Cuimsitheach Teanganoch ar Bsaid na Gaeilge sa Ghaeltacht: Píomhthatal agus Moltai*, 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pobail.ie/ie/AnGhaeltacht/AnStaidearTeangeolaioch/file,8677,ie.pdf>. **23.** *Pol O Muiri Compulsory-irish* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://irishtimes.com/blogs/ultach/2010/2010/4/15/compulsory-irish/> **24.** *Compulsory Irish rule to be lifted for lawyers* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.independent.ie/national-news/compulsory-irish-rule-to-be-lifted-for-lawyers-1225748.html> **25.** *Вересов Н.Н.* Страна Суоми – открытое общество? / Н.Н.Вересов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nveresov.narod.ru/strana-suomi.htm> **26.** *Шведы в Финляндии.* – Хельсинки: Фольктинг Шведской Финляндии, 2005. – С.4. **27.** *Финские шведы* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D1%88%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%8B **28.** *Swedish in Finland* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uoc.edu/euromosaic/web/document/suec/an/e1/e1.html> **29.** *Шведы в Финляндии.* – Хельсинки: Фольктинг Шведской Финляндии, 2005. – С.4. **30.** *Lonnqvist B.* What does it mean to be a Swedish-speaking Finn? // Life and Education in Finland. 1991. – No 3. – P. 27.